

Спрэчкі маёмаснага характару паміж тэрытарыяльным самакіраваннем і дзяржаваю, а таксама паміж тэрытарыяльнымі самакіраваннямі павінны разглядаць гаспадарчыя суды.

Выбарчая сыстэма

Міхась Пліска, Сяргей Альфер

Легітымнасьць улады грунтуецца на волевыяўленьні народу, якое адбываецца на свабодных і дэмакратычных выбарах. Таму выбарчая сыстэма і выбарчае заканадаўства мусяць гарантаваць правядзеньне выбараў паводле асноўных прынцыпаў, якія сфармуляваныя ў міжнародных праўных актах, а менавіта: выбары павінны быць усеагульнымі, роўнымі, таемнымі, справядлівымі, сапраўднымі, свабоднымі і празрыстымі. Правядзеньне выбараў, вынікі якіх не аспрэчваюцца ні адным зацікаўленым бокам унутры краіны і прызнаныя міжнароднай супольнасьцю, ёсьць складнікам дэмакратычнага разьвіцьця краіны і неабходнай умовай уступленьня Беларусі ў Раду Эўропы і ЭЗ.

Ніжэй падаюцца палажэньні выбарчай сыстэмы, якія могуць стаць грунтам для распрацоўкі новага беларускага выбарчага заканадаўства.

Сыстэма галасаваньня

З мэтай аптымальнага спалучэньня агульнанацыянальных і рэгіянальных інтарэсаў, наданьня большай стабільнасьці палітычным інстытутам краіны, а таксама выходзячы зь неабходнасьці ўмацаваньня пазыцыяў палітычных партыяў, якія павінны стаць асноўнымі суб'ектамі выбарчага працэсу, неабходна ўвесць зьмяшаную прапарцыйна-мажарытарную сыстэму, пры якой 50% дэпутатаў аднапалатнага парлямэнту будуць выбірацца паводле адзіных агульнанацыянальных сьпісаў партыяў і 50% па аднамандатных мажарытарных акругах. Агульная колькасць дэпутатаў парлямэнту – 260 чалавек. Выбары дэпутатаў у органы мясцовага самакіраваньня першага ўзроўню праводзяцца па аднамандатных мажарытарных акругах, а другога ўзроўню, як у парлямэнт, – па мажарытарна-прапар-

цыйнай сыстэме: 50% дэпутатаў выбіраюцца па партыйных сьпісах, а 50% па аднамандатных мажарытарных акругах.

Выбары дэпутатаў парлямэнту і органаў мясцовага самакіраваньня па мажарытарных акругах адбываюцца ў адзін тур: абраным лічыцца дэпутат, які атрымаў бальшыню галасоў выбарцаў. Пры галасаваньні за сьпіс дэпутатаў партыі або выбарчага блёку на парлямэнцкіх выбарах, а таксама на выбарах дэпутатаў органаў мясцовага самакіраваньня (прапарцыяная сыстэма) выбарца мае права ўнутры сьпісу адзначыць прозьвішчы пяцёх кандыдатаў ад партыі (выбарчага блёку), якім ён аддае перавагу (сыстэма адкрытых партыйных сьпісаў).

Да разьмеркаваньня дэпутацкіх мандатаў на выбарах дэпутатаў парлямэнту і дэпутатаў органаў мясцовага самакіраваньня (з мэтай недапушчэньня празьмернай сэгмэнтацыі абраных органаў улады) дапускаюцца толькі тыя партыйныя сьпісы, якія маюць падтрымку ня менш за 4% выбарцаў (абмежавальны пункт). Калі за сьпісы, што ўдзельнічаюць у разьмеркаваньні мандатаў, прагаласавала менш за 70% ад агульнай колькасьці выбарцаў, што ўзялі ўдзел у выбарах, права на ўдзел у разьмеркаваньні мандатаў набывае сьпіс, які дагэтуль ня ўдзельнічаў у разьмеркаваньні мандатаў і за які прагаласавала найбольшая колькасьць выбарцаў. Такое разьмеркаваньне мандатаў доўжыцца датуль, пакуль не атрымаецца, што за сьпісы кандыдатаў, што ўдзельнічаюць у разьмеркаваньні мандатаў, прагаласавала ня менш за 70% усіх выбарцаў, якія ўзялі ўдзел у выбарах. Разьмеркаваньне мандатаў паміж партыйнымі сьпісамі ажыццяўляецца паводле мэтаду простаі квоты з найбольшымі рэштамі.

Выбары дэпутатаў парлямэнту і органаў мясцовага самакіраваньня праводзяцца адзін раз за чатыры гады і ня могуць супадаць па часе.

Выбары прэзыдэнта праводзяцца адзін раз на чатыры або пяць гадоў паводле мажарытарнай сыстэмы абсалютнае бальшыні на ўсеагульных выбарах і ня могуць супадаць па часе з парлямэнцкімі і мясцовымі выбарамі.

Выбары прэзыдэнта і дэпутатаў лічацца адбытымі пры яўцы якой-любя колькасьці выбарцаў.

Выбарчыя правы

Выбарчае права надаецца ўсім грамадзянам РБ, якія дасягнулі 18-гадовага ўзросту, апрача тых, хто прызнаны судом недзеяздольным. Ня могуць быць абранымі асобы, якія ўтрымліваюцца ў месцах пазбаўленьня волі паводле судовага выраку. Абраны дэпутат ня можа быць адкліканы выбарцамі або палітычнай партыяй (выбарчым блёкам). Прэзыдэнтам можа быць абраны грамадзянін РБ з нараджэньня, не маладзейшы за 35 гадоў, які мае выбарчыя правы. Адна і тая асоба ня можа быць прэзыдэнтам больш за два выбарныя тэрміны. Дэпутатам парлямэнту можа быць абраны грамадзянін РБ, які дасягнуў 21 году, а органа мясцовага самакіраваньня – 18 гадоў. Дэпутат парлямэнту ня можа быць адначасова дэпутатам органа мясцовага самакіраваньня.

Стварэньне выбарчых камісіяў

Правядзеньне выбараў забясьпечваюць выбарчыя камісіі: Цэнтральная, тэрытарыяльныя, акруговыя і ўчастковыя. Парадак фармаваньня выбарчых камісіяў павінен забясьпечваць іх максымальную незалежнасьць ад органаў прадстаўнічай і выканаўчай улады і ня весьці да манапалізацыі прадстаўніцтва аднае палітычнае партыі.

Цэнтральная выбарчая камісія фармуецца парлямэнтам на парытэтнай аснове з прадстаўнікоў палітычных партыяў (яны могуць быць і не чальцамі партыяў), якія маюць у парлямэнце дэпутацкія фракцыі або дэпутацкія групы. Старшыня Цэнтральнай выбарчай камісіі павінен мець вышэйшую юрыдычную адукацыю. Старшыня і сакратар Цэнтральнай выбарчай камісіі працуюць стала і ня могуць прадстаўляць адну і тую партыю.

Тэрытарыяльныя, акруговыя і ўчастковыя выбарчыя камісіі фармуюцца на парытэтнай аснове з прадстаўнікоў палітычных партыяў (яны могуць быць і не чальцамі партыяў), якія маюць у парлямэнце дэпутацкія фракцыі або дэпутацкія групы. Склад згаданых камісіяў зацьвярджаецца пастановай Цэнтральнай выбарчай камісіі.

Парадак вылучэння і рэгістрацыі кандыдатаў

Права вылучаць кандыдатаў у прэзідэнты, у дэпутаты маюць палітычныя партыі і грамадзяне РБ, якія маюць выбарчыя правы. Каб зарэгістравацца кандыдатам у прэзідэнты, кандыдатам у дэпутаты па аднамандатнай мажарытарнай акрузе, неабходна сабраць прадугледжаную законам колькасць подпісаў выбарцаў або ўнесці выбарчы заклад. Праверка сабраных подпісаў можа ажыццяўляцца адпаведнай выбарчай камісіяй толькі па пісьмовай заяве іншага прэтэндэнта на прэзідэнцкі або дэпутацкі мандат.

Для рэгістрацыі кандыдату ў прэзідэнты неабходна падаць у Цэнтральную выбарчую камісію ня менш за 50 тыс. верагодных подпісаў грамадзянаў РБ, прычым у кожнай з абласцей і г. Менску неабходна сабраць ня менш за 5 тыс. подпісаў або ўнесці выбарчы заклад памерам у 200 мінімальных заробкаў. Для рэгістрацыі кандыдату ў дэпутаты неабходна падаць у адпаведную выбарчую камісію ня менш за 1% верагодных подпісаў грамадзянаў РБ, якія жывуць на тэрыторыі выбарчае акругі, або ўнесці выбарчы заклад памерам у 20 мінімальных заробкаў.

Калі паводле вынікаў праверкі колькасць подпісаў будзе недастатковай для рэгістрацыі, меркаваны кандыдат у прэзідэнты або ў дэпутаты можа ўнесці прадугледжаны законам выбарчы заклад.

Для рэгістрацыі ў адпаведнай выбарчай камісіі сьпісаў кандыдатаў у дэпутаты ад палітычных партыяў неабходна ўнесці выбарчы заклад: на парламэнцкіх выбарах памерам 200 мінімальных заробкаў, а на выбарах органаў мясцовага самакіравання — 50.

Калі паводле вынікаў выбараў кандыдаты ў прэзідэнты або ў дэпутаты аднамандатнай мажарытарнай акрузе, палітычныя партыі, якія вылучылі сьпісы кандыдатаў, не набралі больш за 3% галасоў выбарцаў, выбарчы заклад не вяртаецца.

На парламэнцкіх выбарах і выбарах органаў мясцовага самакіравання палітычныя партыі могуць ствараць выбарчыя блёкі, якія рэгіструюцца ў адпаведных выбарчых камісіях.

Фінансаваньне выбараў

Фінансаваньне дзейнасьці выбарчых камісіяў ажыццяўляецца за кошт сродкаў дзяржаўнага бюджэту, матэрыяльна-тэхнічнае забесьпячэньне ўскладаецца на цэнтральныя і мясцовыя органы кіраваньня.

Для фінансаваньня перадвыбарнай кампаніі кандыдаты ў прэзыдэнты або ў дэпутаты, якія балююцца па мажарытарных акругах, палітычныя партыі і выбарчыя блёкі, якія вылучылі сьпісы кандыдатаў у дэпутаты, абавязаныя ствараць выбарчыя фонды. Выбарчыя фонды ствараюцца за кошт уласных сродкаў кандыдата ў прэзыдэнты або ў дэпутаты, сродкаў палітычнай партыі або выбарчага блёку, а таксама добраахвотных ахвяраваньняў фізычных і юрыдычных асобаў (за выняткам тых выпадкаў, калі згаданыя сродкі маюць замежнае паходжаньне). Права распараджацца сродкамі выбарчага фонду належыць кандыдату ў прэзыдэнты або ў дэпутаты, палітычнай партыі, што стварылі гэты фонд, або выбарчаму блёку, які вылучыў сьпісы кандыдатаў у дэпутаты. Кандыдаты ў дэпутаты, якія балююцца толькі ў складзе партыйнага сьпісу або выбарчага блёку, не ствараюць собскіх выбарчых фондаў.

Кандыдат у прэзыдэнты або ў дэпутаты, палітычная партыя і выбарчы блёк абавязаны весьці ўлік паступленьня і выдаткоўваньня сродкаў выбарчых фондаў, а пасля заканчэньня выбараў падаваць у адпаведную выбарчую камісію фінансавыя справаздачы.

Перадвыбарная агітацыя

Усе кандыдаты ў прэзыдэнты або ў дэпутаты маюць роўныя правы. Кандыдатам у прэзыдэнты або ў дэпутаты забараняецца выкарыстоўваць у інтэрэсах абраньня сваё службовае становішча. Заканадаўча замацоўваецца роўнае права палітычных партыяў на разьмяшчэньне палітычнай рэкламы на тэлебачаньні і ў СМІ, а таксама на правядзеньне абавязковых перадвыбарных дэбатаў паміж кандыдатамі ў прэзыдэнты і палітычнымі партыямі, якія вылучылі сьпісы кандыдатаў у дэпутаты. У пэрыяд правядзеньня перадвыбарнае кампаніі кандыдаты ў прэзыдэнты або ў дэпутаты, палітычныя партыі і выбарчыя блёкі маюць

права праводзіць агітацыйныя мерапрыемствы (пікеты, дэманстрацыі, мітынгі, шэсьці, хаджэньні па кватэрах, сустрэчы ў дварох і г. д.). Правядзеньне сустрэчаў з выбарцамі не патрабуе папярэдняга паведамленьня. Перадвыбарныя імпрэзы, што маюць масавы характар, — мітынгі, вулічныя шэсьці, дэманстрацыі — праводзяцца ў парадку інфармаваньня.

Агітацыя (у тым ліку заклікі да байкатаваньня выбараў) у дзень галасаваньня не дапускаецца. Цягам апошніх 3 дзён да выбараў не дапускаецца публікаваньне вынікаў апытаньняў грамадзкае думкі, зьвязаных з выбарамі і прагнозам іх вынікаў.

Агітацыйныя перадвыбарныя матэрыялы, выступы кандыдатаў у прэзыдэнты або ў дэпутаты на сходах, мітынгах, у СМІ не павінны зьмяшчаць прапаганды вайны, выказваньняў, якія ўзбуджаюць расавую, нацыянальную або рэлігійную варожасьць, заклікаў да гвалтоўнае зьмены канстытуцыйнага ладу і парушэньня тэрытарыяльнае цэласьці РБ.

Парадак галасаваньня

Сьпісы выбарцаў па кожным выбарчым участку складаюцца мясцовымі органамі самакіраваньня і перадаюцца адпаведным участковым выбарчым камісіям. Сьпісы павінны быць даступныя для ўсеагульнага азнаямленьня за 15 дзён да выбараў.

Працэс вырабу, захаваньня і перадачы выбарчых бюлетэняў мае адкрыты і публічны характар. Выбарчыя бюлетэні павінны мець некалькі ступеняў абароны.

Галасаваньне на выбарах адбываецца з 8 да 20 гадзінаў.

Разам з галасаваньнем на выбарчым участку праводзіцца галасаваньне па пошце. Галасаваньне па пошце дае магчымасьць удзельнічаць у выбарах выбарцам, якія паводле стану здароўя або паводле іншых прычынаў у дзень выбараў ня могуць прыйсьці на выбарчы ўчастак. Галасаваньне па пошце ажыццяўляецца пры дапамозе двух адмысловых канвэртаў, бюлетэня для галасаваньня і дакумэнту, які пацвярджае асобу выбарца, што павінна быць засьведчана іншай асобай. Выбарчы бюлетэнь кладзецца ў першы канвэрт. Той разам з дакумэнтам, што сьведчыць асобу, зьмяшчаецца ў другі канвэрт.

Адказнасць за парушэньне заканадаўства аб выбарах

Асобы, якія жадаюць стаць кандыдатамі ў прэзыдэнты або ў дэпутаты, гэтак як і кандыдаты ў прэзыдэнты або ў дэпутаты, а таксама палітычныя партыі і выбарчыя блёкі, што бяруць удзел у выбарах, маюць права абскардзіць у судзе ўсе пастановы, прынятыя выбарчымі камісіямі любога ўзроўню, у тым ліку – і пастанову аб вызначэньні вынікаў выбараў.

Скасаваньне рэгістрацыі кандыдата ў прэзыдэнты або ў дэпутаты, зарэгістраванага сьпісу дэпутатаў ад палітычнай партыі або выбарчага блёку можа зьдзяйсняцца толькі ў судовым парадку на ініцыятыву адпаведнай выбарчай камісіі, іншых кандыдатаў у прэзыдэнты або ў дэпутаты, а таксама палітычных партыяў і выбарчых блёкаў, якія вылучылі сьпісы дэпутатаў.

За фальшаваньне дакумэнтаў па выбарах, парушэньне таямніцы галасаваньня, загадзя няправільны падлік галасоў, што зьдзяйсняюцца чальцамі выбарчых камісіяў і іншымі ўдзельнікамі выбарчага працэсу, а таксама іншыя парушэньні выбарчага заканадаўства вызначаецца крымінальная і адміністрацыйная адказнасць.

Адкрытасьць выбарчага працэсу

Падрыхтоўка і правядзеньне выбараў ажыццяўляюцца адкрыта і публічна. Пастановы аб парадку правядзеньня выбараў, якія прымаюцца дзяржаўнымі і прадстаўнічымі органамі ўлады, а таксама выбарчымі камісіямі, падлягаюць абавязковай публікацыі ў СМІ.

Адкрытасьць выбарчага працэсу гарантуецца плюралістычным складам выбарчых камісіяў і інстытутам мясцовых назіральнікаў.

Назіральнікі ад палітычных партыяў і грамадзкіх аб'яднаньняў маюць права: а) без папярэдняга паведамленьня прысутнічаць на паседжаньнях выбарчых камісіяў і на ўчастках галасаваньня; б) пры падліку галасоў на выбарчым участку бачыць зьмест выбарчага бюлетэня; в) у выпадку неабходнасьці зьдзяйсняць паўторны пералік бюлетэняў; г) атрымліваць ад выбарчых камісіяў засьведчаныя копіі пратаколаў аб выніках галасаваньня.

Пасля падпісання пратаколу аб выніках галасавання на выбарчым участку ўчастковая выбарчая камісія абавязаная вывесіць яго ў памяшканні для галасавання для ўсеагульнага азнаямлення.

Судовая ўлада і праваахоўныя органы

Міхаіл Пастухоў

У РБ, як і ў іншых эўрапейскіх краінах, асноўнымі гарантамі правоў і свабоды грамадзянаў павінны стаць суды. Неабходнай умовай для гэтага ёсць забеспячэнне іхнай незалежнасці і самастойнасці.

У гэтай працы пад судовай уладай разумеецца сыстэма адмысловых дзяржаўных органаў, якія маюць паўнамоцтвы для раз'вязання ад імя дзяржавы праўных спрэчак і прыняцця прадугледжаных законам захадаў уздзеяння на асобаў, вінаватых у здзяйсненні правапарушэнняў²⁵. У дэмакратычнай дзяржаве судовая ўлада да таго ж паклікана забяспечыць выкананне закону, супрацьстаяць любому самавольству, а таксама абараняць правы і свабоды грамадзянаў.

Цяперашняя сыстэма судовай улады ў РБ хоць і мае адпаведную структуру, што базуецца на адміністрацыйна-тэрытарыяльным падзеле краіны, моцна цэнтралізаваная. З прычыны залежнасці судоў ад органаў выканаўчай улады яна па-ранейшаму ажыццяўляе пераважна рэпрэсіўную функцыю і ня ёсць надзейным сродкам абароны ад незаконных дзеянняў. А таму паўстае неабходнасць яе рэфармавання.

Новая мадэль дэмакратычнай сыстэмы судовай улады, што падаецца ніжэй, бярэ пад увагу шэраг міжнародных праўных актаў у сферы здзяйснення правасуддзя, а таксама ўлічвае пазытыўны досвед вядучых эўрапейскіх краінаў. У якасці аўтаномных падсыстэмаў у гэтай мадэлі вылучаюцца КС, суды агульнае юрысдыкцыі, гаспадарчыя, адміністрацыйныя і іншыя спецыялізаваныя суды.

²⁵ И. И. Мартинович, М. И. Пастухов, Судебно-правовая реформа в Республике Беларусь. Минск, 1995. С. 22.